

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми, Україна), д-р іст. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Король С. М. (Суми, Україна), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ, Україна), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми, Україна), канд. наук із держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми, Україна), д-р філос. наук.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Сумського державного університету
(протокол № 10 від 07.04.2016 року)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 18 квітня 2016 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, Р. Камберова та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – Ч. 1. – 168 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 699 від 22 грудня 2015 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці використано мапу «Русь, Московія і Тартарія» фламандського картографа XVI ст. Абрахама Ортелія.

БУРЕМНІ ПОДІЇ ХХ СТОЛІТТЯ У СПОГАДАХ СТАРОЇ ЛЮДИНИ*

Щоб пізнати минуле свого народу і роду зовсім недостатньо прочитати книжки з історії чи подивитися документальні фільми. Усвідомити сутність реалій колишнього життя обов'язково має допомогти спілкування з безпосередніми учасниками і свідками історичних подій. Молодь повинна скористатися пам'яттю, досвідом і мудрістю старих сивочолих людей.

Нещодавно ми мали розмову зі старенькою, але досить жвавою у розмові бабусею – Лідією Мар'янівною Лисогор (у дівочтві Савицька). У цій роботі ми зробимо спробу передати спогади респондентки. Отримана інформація є яскравою ілюстрацією історії життя пересічних українців за тоталітарної доби.

Опитувана народилася у 1935 р. Більшу частину життя прожила у с. Клин (зараз Іваницької сільради Недригайлівського р-ну Сумської області). Зараз живе у с. Вільшана Недригайлівського р-ну. Освіта початкова – закінчила 4 класи у початковій школі с. Зелене. Непогано вчилася. Далі пішла у 5-й клас у неповну середню школу с. Іваниця. Доходила до зими, а потім кинула навчання. Були повоєнні часи. Дівчата-подружки вже у колгоспі били кирками мерзлий навоз і возили санчатами на поле. Лідія Мар'янівна теж пішла до них. Батько зробив їй дерев'яні санчата. Працювалося дівчатам фізично важко, але весело. Вони постійно співали пісні. Працювати їм було цікавіше, ніж навчатися. А навесні вони пішли вже повністю на роботу в колгосп. Спочатку працювали «*куди пошлють*». Згодом Лідії Мар'янівні довірили коня із самогребкою. Дівчині тоді було 12 років, але вона без проблем з усім вправлялася. Згодом її забрали у ланку. Там ланкою і сапували, і поралися з коноплями, і стругали токи, і працювали біля комір, і орали та волочили волами, і вантажили машини... В ланці вона пропрацювала до пенсії.

Батько опитуваної все життя працював у лісництві. Був великим майстром з роботи по дереву. Про минуле він згадував нечасто. Мати ж була колгоспницею. Любила розказувати про колишнє життя. Раніше її сім'я жила одноосібно. Жили непогано,

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №15.01.10-01.15/17.3Ф «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

була велика хата, добре господарство. Втім, працювати теж доводилося дуже тяжко. З самого раннього дитинства цілими днями виконували фізично важкі роботи. Потім почали розкуркулювати. Забирали абсолютно все, навіть сховані у печі мізерні запаси зерна. Люди замазували у печі й підпіччі трошки хліба. Але ходили «коначі» з ключками, які одбивали і вимітали все до зернини. Дід Лідії Мар'янівни ще раніше разом з сином вночі сховали зерна десь поблизу сучасного Дубровиноного ставка (приблизно 5 км від дому). Коли почався голод, вони потайки ходили вночі, відкопували і брали трошки пшениці. Вдома її варили та їли вареною. Змолоти зерна було ніде. Перед тим дід роздобув лоша. Хотів виростити коня. Та довелося зарізати і з'їсти, хоч і було до болю жаль. Отже, так уся сім'я уникла жахів голоду, який вирував навколо. Пізніше діда заарештували, а бабуса разом з дітьми виїхала до Саратова, де жилося легше. Деякий час жили у Саратові, потім переїхали ще до якогось міста. Мати Лідії Мар'янівни влаштувалася на роботу на олійницю. Там крали потроху олії, обмінювали її на борошно. Місили борошно з водою та олією і крадькома пекли «маторженики» на гарячих трубах.

Згодом усі повернулися у рідні місця. Мати працювала у Коренській (місцевість, де довгий час знаходилося Недригайлівське лісництво). Вона там куховарила для чоловіків, яких прислали з Житомирщини валити ліс. З одним з них вона і одружилася. Жити батькам Лідії Мар'янівни було ніде. Їм довелося йти на квартиру до однієї старої бабки на сусідньому хуторі Березки. Довгий час батько ходив у власноруч сплетених лаптях. З речей у молодих нічого не було, крім лантуха. Зараз такі лантухи звуть брезентом. Один край цього лантуха слали на полик, а інший загортали і ним укривалися. Там народилася і оповідачка. Згодом батько побудував хату в Клину. Працювали, потроху стали жити краще. Однак почалося нове випробування – війна.

З Клину багато чоловіків позабирали в армію ще перед війною. Їх направили у Ромни у «трнчасть» (можливо, «треничасть» – тренувальна частина або частина № 3). Їхні жінки провідували їх, возили їм картоплю, щоб підгодувати. Вже звідти всі потрапили на фронт. Про початок війни клиняни взнали за чутками, бо радіо і газет у глухому селі не було. Решту чоловіків з села забирали вже безпосередньо до діючої армії.

Згодом прийшла німецька влада. У Клину німців постійно не було. Були поліцаї, які часто навідувалися сюди. Жилося важко, недоїдали. Трохи легше ставало, коли поспівала картопля і жито. Також вдома мали стару корову і телицю. Телиця була добра, величезна. Якось прийшли поліцаї. Лідія Мар'янівна з матір'ю бачили у вікно, як вони зайшли у хлів, забрали телицю і повели вулицею. Виходить і казати щось боялися, бо ті могли побити чи навіть убити насмерть. Добре, що хоч стару корову залишили. Корова допомагала вижити в ті часи.

Поліцаї усі місцеві були. Один з тих, хто забрав телицю, був Льогкий – знайомий із сусіднього села. Поліцаїв боялися, бо вони вбивали людей. У Іваниці повішали багатьох, навіть жінку з двома маленькими синами-близнятами. Зазвичай, повішених звинувачували у партизанстві. Насправді, партизан у місцевих лісах не було. Ховалися там хіба що бандити Фелони з Холодного Яру. Хоча вони і у мирний час завжди бандитували та ховалися в лісі. А в Клину єдиним «*партизаном*» був Затула. Він числився у радянської влади як партизан, а на справді співпрацював з поліцаями і «*продавав*» людей, тобто доносив на них. За цими доносами чинилися розправи.

Якось з парашутами спустилися хлопець з дівчиною (військові). Люди розповідали, що Затула їх зустрів, а потім віддав поліцаям, які тих парашутистів і повісили. Чоловік з с. Іваниці на прізвище Бережний теж тікав від поліцаїв і прийшов до Затули. Той сказав, що спасе, сховав у коморі. Згодом поліція вбила і Бережного. Але хтось поліцаям доклав, що Затула «*ніби партизан*». Серед білого дня до нього додому підводою приїхала поліція. Підпалили хату. Люди з села збіглися гасити, але їм не дозволили цього. Поліцаї почали відбивати і відкопувати схованки, у яких були зброя, боеприпаси, продовольство, солдатський одяг тощо. Поліцаї доставали і роздавали людям їжу і одяг. Клиняни не хотіли нічого брати, але їм суворо наказали не відмовлятися. Лідії Мар'янівні дісталось кілька шматочків цукру-рафінаду, а її матері дали солдатську білизну, пошиту піджачком. Сам Затула втік і довго десь переховувався. Поліцаї захопили його доньку і хотіли розстріляти. Вона почала тікати. За нею погнався і стріляв поліцай Льогкий. У них, скоріш за все, попередньо була домовленість. Вона впала на полі, ніби вбита. Льогкий повернувся і сказав, що та нежива. А дівчина пролежала до темна, а потім

втекла до с. Хоружівки і там ховалася до приходу Червоної Армії. А Затулі так нічого і не було ні від німців, ні від наших. Своїми свідченнями він з донькою виправдав Льогкого, а той Затулу.

Німці були в селі тільки одного разу, коли відступали. Були сильні бої у районі сіл Іваниця, Деркачівка, Городище. Жителі села Іваниця поховалися в лісі. Туди ж у ліс сховалася частина клинян. Німці повиганяли усіх людей з лісу в Клин. Ходили і стріляли чергами поміж дерев. Казали, що багатьох убили. Особисто опитувана бачила тільки вбиту дівчину 17 років з Іваниці. У неї у животі одна повз одну були рани від автоматної черги. Її потім поховали у Клину. Труни не було. Мати Лідії Мар'янівни дала рядно, в яке замотали тіло і закидали в ямі землею.

Людей з лісу вигнали в урочище Круті, де усіх вишикували і зібралися розстрілювати як партизан. Але прийшов чи приїхав інший офіцер, який наказав відпустити малих дітей і німечних старих. Решту погнали на Недригайлів. У дорозі частину дітей і стариків ще відпустили, а дорослих і підлітків гнали пішки до Києва, звідки відправили на роботи у Німеччину. За Недригайловом у Павла Ковалевого з Клину стався приступ епілепсії, тому німці його застрелили. Про це потім докладно розказував Микола Іванович Лисогор (майбутній чоловік Лідії Мар'янівни), який був серед конвойованих. Сам він з вересня 1943 р. до кінця війни був оstarбайтером, а після приїзду додому його відразу примусово відправили у школу ФЗН на відбудову Донбасу. Там хлопцю теж довелося пережити багато надзвичайних випробувань голодом, холодом і небезпекою смерті. Недаремно, за спогадами нашої респондентки, коли Микола Іванович повернувся звідти до рідного села, у нього в одязі («у *пазусі*») була зашита молитва, хоча він ніколи релігійністю не відзначався.

Коли німці були у селі, один солдат забрав Лідію Мар'янівну від матері і заставив йти за ним. Справа була у попередниці (фартушку), який був на дівчинці. Німець збирав по селу курячі яйця й клав їх у попередник дівчинці. Тій було 8 років, вона страшенно злякалася і весь час плакала. Жінка на ім'я Мелашка з їхнього села підійшла до німця, і руками показала, щоб відпустив злякану дитину, а її взяв замість неї. Оскільки на Мелашці теж був попередник, німець погодився.

Невдовзі німці пішли, і повернулися наші.

У селі Клин було 33 двори. З чоловіків, яких мобілізували в армію, загинули 11. З тих, кого брали в оstarбайтери не повернулися 7. Серед них була тітка Лідії Марянівни. Вона, за словами очевидців, загинула у Німеччині під час бомбардування.

Батько респондентки був на війні, воював, потім потрапив у полон, після визволення нашими знову був призваний до армії. Довго не міг повернутися додому. А матері доводилося тяжко працювати у колгоспі й під час, і після війни. В день викошувала по півгектара жита. Зараз ніхто з чоловіків по стільки не викосить.

Після війни почався голод. Здається, люди не мерли, хоча були такі, що пухли. Мужиків не було. Старий дід Антон на одній нозі варив посеред вулиці «колотуху». Коли кипіла вода у казані, закидав борошна, колотив і роздавав колгоспникам по півлітра тієї їжі. Люди чухрали липу, сушили, терли і пекли зелені перепічки. Самі їли і дітей годували. Спасителькою і годувальницею була корова. Молоко в тій ситуації допомагало вижити.

До того ж після війни у колгоспі ще й орали коровами. А коли повернувся батько, то зробив возок на 2 колесах і ярмо. Корову запрягали у візок. Навіть їздили нею у Ромни по солону воду. Солі ніде не було, а в Ромнах десь взялася солоня вода. Батько поставив діжку на возка, який тягла корова, а самі йшли пішки. Потім привезену воду довго випарювали і отримали сіль, якою ще й ділилися з сусідами.

У колгоспі працювали за «палочки» – відмітки про відпрацьований трудовень, на які нічого не давали. Щоб вижити, намагалися украсти зерна. Робили це дуже обережно. Коли скирдували снопи, то стукали по них вилами, щоб деякі зернини випали. Те, що наструшували за день, потайки несли додому, перетирали і пекли перепічки. А жінка-сусідка назбирала колосків вже на прибраному полі та розклала сушитися на печі. Їх знайшли. За це жінку і її невістку засудили на півтора роки тюрми. Троє малих дітей залишилися на стару криву і сліпу на одне око бабусю, яку до того ж працівники сільради заставляли підписуватися на державну позику.

Сучасна молодь у вирі спокус споживацького суспільства абсолютно не цінує всі ті блага, які має. Юнаки і дівчата зараз лише страждають, що не можуть отримати чогось ще більшого. Досвід же подій першої половини ХХ ст. устами старих людей говорить про необхідність шанувати і дорожити тим, що в тебе є, а також завжди врити і сподіватися на краще.